

Pojmovenik

suočavanja s prošlašću

Podgorica, 2026.

Finansira
Evropska unija

Centar za
građansko
obrazovanje

Centre
for Civic
Education

Pojmovnik

suočavanja s prošlošću

Izdavač za Crnu Goru:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Urednice za Crnu Goru:

Zvezdana Kovač

Iris Knežević

Uredništvo:

Senna Šimek

Margareta Blažević

Autorke:

Margareta Blažević

Eve Jones

Senna Šimek

Produkcija izdanja za Crnu Goru:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

ISBN 978-9940-44-091-6

COBISS.CG-ID 38521604

Crnogorsko izdanje ove publikacije dio je projekta „**Razumijevanjem prošlosti do izgradnje povjerenja i tranzicione pravde**“, u sklopu regionalnog programa „*Podrška EU izgradnji povjerenja na Zapadnom Balkanu*“, koji **finansira Evropska unija, a sprovodi Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)**.

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autorskog tima i CGO-a i ne odražava nužno stavove EU-a ili UNDP-a.

Prvo izdanje objavila je Inicijativa mladih za ljudska prava Hrvatska 2024. godine, kroz program Impact4Values, koji je finansirala EACEA, a sufinansirao Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

Pojmovník

suočavanja s prošlošču

Uvodnik

Ratovi 90-ih su daleko iza nas, a društva na Zapadnom Balkanu još se nijesu suočila s onim što se na ovim prostorima zaista dogodilo. Shvatanje prošlosti često je opterećeno različitim tumačenjima, emocijama i narativima. Nešto se prećutkuje, nešto pojednostavljuje, a dosta toga se i svjesno mijenja. Nakon toliko vremena, živimo s prošlošću koja i dalje traži razgovor za koji očigledno nema dovoljno prostora, volje ili hrabrosti.

Umjesto sistemskog suočavanja, svjedočimo fragmentiranim pokušajima koji najčešće dolaze od malog broja posvećenih pojedinaca i organizacija. Institucije, s druge strane, često ostaju suzdržane ili zatvorene, naročito kada je riječ o obrazovanju, gdje se nastava historije nerijetko prilagođava potrebama nacionalnih narativa, a manje činjenicama. U takvom okruženju, lakše je razviti osjećaj kolektivne žrtve nego preuzeti odgovornost ili otvoriti prostor za složenije istine.

Način na koji govorimo o prošlosti i riječi koje koristimo postaju važnije nego što se na prvi pogled čini, pa vjerujemo da ovaj *Pojmovnik* može da doprinese jasnijem razumijevanju riječi i pojmova koji se često koriste bez dovoljne svijesti o njihovom stvarnom značenju. Nije riječ samo o teoriji, već o jeziku kojim se opisuju stvarni događaji, iskustva i dileme koje i danas oblikuju naše društvo.

Publikacija je adaptacija *Pojmovnika suočavanja s prošlošću*, Inicijative mladih za ljudska prava Hrvatska, čijim autorima i timu dugujemo posebnu zahvalnost što su nam omogućili da ovaj materijal objavimo na crnogorskom jeziku. Time ovaj *Pojmovnik* postaje dio šire regionalne razmjene znanja i iskustava, ali i konkretan doprinos lokalnom kontekstu.

Ovaj *Pojmovnik* je namijenjen svima. Onima koji tek ulaze u ovu temu, ali i onima koji joj se već dugo vraćaju. Može biti podsjetnik, početna tačka ili jednostavno mali vodič kroz pojmove koji često zvuče poznato, ali kriju mnogo više slojeva nego što se čini.

Ako ova publikacija makar malo pomogne da se neka pitanja jasnije postave, a razgovori vode otvorenije i sa više razumijevanja, ispunila je svoju svrhu.

Sadržaj

- 7 Predgovor
- 8 Tranziciona pravda
- 10 Pravo na istinu
- 12 Pravda
- 14 Kršenja ljudskih prava i ratni zločini
- 16 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)
- 18 Komisije za utvrđivanje istine
- 20 Reparacije
- 22 Garancija neponavljanja
- 23 Inicijativa za REKOM
- 24 Narativi u kontekstu tranzicione pravde
- 26 Politike sjećanja i kolektivno sjećanje
- 28 Othering ili izopštavanje
- 29 Memorijalizacija
- 30 Istorijski revizionizam
- 31 Multiperspektivnost
- 32 Transgeneracijski prenos traume
- 34 Politika istorije
- 36 Nacionalizam
- 38 Antiratni pokreti

Predgovor

Draga čitateljko,

dragi čitaocē,

nastanak *Pojmovnika suočavanja s prošlošću* podstaknut je prepoznatom potrebom da se temeljni pojmovi koje vezujemo za tranzicionu pravdu prikupe i predstave na razumljiv način na jednom mjestu. Pojmovi koje možeš pronaći na narednim stranicama predstavljaju neizostavan vokabular društveno-političkog života, naročito u zemljama nastalim raspadom Jugoslavije, te zauzimaju važno mjesto u razumijevanju složenog i značajnog procesa suočavanja s prošlošću.

Ako te zanima razlika između retributivne i restorativne pravde, ili ako želiš saznati više o ulozi Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, ovaj Pojmovnik je za tebe! Istovremeno, ako želiš osvježiti svoje znanje o ovim i drugim pojmovima ili ih ukratko predstaviti drugima - na pravom si mjestu. Vodile smo se željom da ovaj Pojmovnik bude koristan onima koji tek ulaze u složen svijet suočavanja s prošlošću, ali i da posluži iskusnijima kao podsjetnik.

Ovim Pojmovnikom želimo, takođe, da podstaknemo i inspirišemo na dodatno istraživanje ove višeslojne i zanimljive teme, ali i da motivišemo na kritičko promišljanje o događajima iz prošlosti, kao i na uspostavljanje dijaloga – kako o samoj prošlosti i načinima na koje se ona pamti, tako i o primjeni mehanizama tranzicione pravde danas.

U publikaciji je objašnjeno 19 pojmova, a posljednja stranica je ostavljena prazna kako bi mogao/la dodati još jedan pojam koji se tokom istraživanja pokaže važnim i korisnim, ali nije našao svoje mjesto u Pojmovniku.

U radu na Pojmovniku učestvovala je i Eve Jones, politikološkinja i historičarka sa Univerziteta u Njukaslu u Velikoj Britaniji, tokom svog stažiranja u Inicijativi mladih za ljudska prava Hrvatska. Ovim putem joj se zahvaljujemo na pomoći i trudu!

U ime Inicijative mladih za ljudska prava,

Margareta Blažević i Senna Šimek

Tranziciona pravda

Tranziciona pravda je proces koji ima za cilj da pomogne nacijama, društvima i pojedincima da prevladaju nasljeđe kršenja ljudskih prava koji su posljedica oružanih konflikta, državne represije ili političkih nemira. Neki od primjera kršenja ljudskih prava predstavljaju mučenje, silovanje i masovni zločini (npr. masovna pogubljenja, progon civila ili genocid). Osim u post-konfliktnim društvima kao što je naše, tranziciona pravda može se sprovoditi u zemlji koja prelazi iz nedemokratskog u demokratski režim. Tranziciona pravda unaprjeđuje svijest o naslijeđu konflikata i kršenjima ljudskih prava, stvara uslove za sprječavanje ponavljanja te za to osnažuje i samo društvo.

Pojam tranzicione pravde pokriva širok raspon mehanizama i procesa, a uključuje pravne procese kao što su ustavne i pravosudne reforme, kazneni progon počinitelja i plaćanje odštete. Osim toga, tranziciona pravda uključuje i pokretanje komisija za istinu i pomirenje, obilježavanje i memorijalizaciju događaja iz prošlosti (naročito onih koji se tiču kršenja ljudskih prava), kulturne inicijative (npr. tematski muzeji) te obrazovne aktivnosti i reforme (npr. uključivanje i obrađivanje tema nasljeđa prošlosti u neformalnom i formalnom obrazovanju ili adaptacija kurikuluma)

Mehanizmi tranzicione pravde usmjereni su na prepoznavanje i osnaživanje žrtava kršenja ljudskih prava, unaprjeđenje odnosa među pojedincima i pomirenje, kao i na podsticanje poštovanja ljudskih prava i vladavine prava. Poseban naglasak stavlja se i na izgradnju i/ili unaprjeđenje državnih institucija, naročito sudske vlasti i sektora bezbjednosti. Svi mehanizmi tranzicione pravde trebalo bi da imaju zajednički cilj - suočavanje s prošlim sukobima i slučajevima kršenja ljudskih prava, kao i (ponovno) uspostavljanje vladavine prava i stabilnog društveno-političkog uređenja u državi.

Pojam tranzicione pravde pokriva širok raspon mehanizama i procesa, a uključuje pravne procese kao što su ustavne i pravosudne reforme, kazneni progon počinitelja i plaćanje odštete

Tranziciona pravda je suštinski povezana i često se koristi kao sinonim za pojam „suočavanje s prošlošću“. To je zato što su svi mehanizmi tranzicione pravde razvijeni sa ciljem da se, na ovaj ili onaj način, suoče sa nasilnom prošlošću jednog društva.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Bachelet, M. (2020, February 13). Peacebuilding and sustaining peace: Transitional justice in conflict and post-conflict situations. Statements. Office of the High Commissioner for Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/statements/2020/02/justice-pastcrimes-can-build-shared-future>

Blažević, M. (2022). "Hands off our holy war": The Public's Support for the Official War Narrative and Its Relationship to Transitional Justice Processes in Croatia

Clark, J.N. (2020) Re-thinking memory and transitional justice: A novel application of ecological memory. *Memory studies*, 14(4), 695-712. <https://doi.org/10.1177/17506980209581>

Cohen, C. E. (2020). Reimagining transitional justice. *International Journal of Transitional Justice*, 14(1), 1–13. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijaa001>.

Delaye, D. (2015). Što je to tranzicijska pravda? <https://hrcak.srce.hr/file/216941>

Quinn, J. R. (2017). The development of transitional justice. *Research handbook on transitional Justice*. <https://doi.org/10.4337/9781781955314.00008>.

Weitekamp, E. G. M., Vanspauwen, K., Parmentier, S., Valiñas, M., & Gerits, R. (2006). How to deal with mass victimization and gross human rights violations. A restorative justice approach. *NATO Security Through Science Series-E: Human and Societal Dynamics*, 13, 217-241.

Pravo na istinu

Pravo na istinu može se shvatiti kao „obaveza država da otkriju, kako žrtvama tako i zajednici, svaku činjenicu i okolnost o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava” (Latino, 2022., str. 425). Istina je ključna za žrtve (i/ili njihovu rodbinu) kršenja ljudskih prava i ključna za cijelo društvo da sazna o punom obimu i odgovornima za kršenje ljudskih prava i kako se najbolje nositi sa nasljeđem istih.

Pravo na istinu odnosi se na sva kršenja ljudskih prava, a posebno u situacijama kada rodbina žrtava traži da im se otkrije gdje su njihovi nestali ili posmrtni ostaci članova njihovih porodica. U takvim je situacijama često potrebna saradnja država (u slučaju međunarodnog konflikta) i državnih organa kako bi se što brže i što lakše utvrdila sudbina nestalih te se, u slučaju njihove smrti, omogućilo porodicama žrtava da ih sahrane.

Pravo na istinu priznato je u mnogim pravnim odlukama i rezolucijama od strane više međunarodnih i domaćih sudova i organizacija. Ovo se pravo može ostvariti kroz sudske (npr. kroz suđenja za ratne zločine) i vansudske postupke (npr. komisije za istinu).

Utvrđivanje istine podstiče kulturu transparentnosti i odgovornosti unutar državnih i društvenih institucija. Ono je temeljni i neophodan element dugotrajnog procesa društvenog ozdravljenja, saradnje i pomirenja. Ostvarivanje prava na istinu može olakšati obnovu povjerenja između pojedinaca, kao i između građana i državnih institucija, čime se omogućava djelotvornija i uspješnija primjena svih mehanizama tranzicione pravde.

Do istine o kršenjima ljudskih prava dolazi se kroz različite procese utvrđivanja činjenica i traganja za istinom. Ti procesi podrazumijevaju razvoj efikasnih mehanizama koji omogućavaju utvrđivanje potpune, na dokazima zasnovane istine o prethodnim političkim režimima, ratnim dešavanjima i, što je najvažnije, slučajevima kršenja ljudskih prava. Prilikom utvrđivanja istine, kroz primjenu odgovarajućih mehanizama, potrebno je ustanoviti objektivne činjenice o počiniocima, sudbinama žrtava i kontekstu u kojem su zločini počinjeni. Kroz ove procese, takođe se oblikuje istorijski narativ o oružanim sukobima i/ili državnoj represiji, zasnovan na dokazima.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Blažević, M. (2022). "Hands off our holy war": The Public's Support for the Official War Narrative and its Relationship to Transitional Justice Processes in Croatia.

Horne, C. M. (2017). Building trust and democracy: Transitional justice in post-communist countries. Oxford University Press.

Latino, A. (2022). Genealogy, variations and specificity of the right to truth. Athens Journal of Law, 8(4), 425–448. <https://doi.org/10.30958/ajl.8-4-5>.

Naqvi, Y. (2006). The right to the truth in international law: Fact or fiction? International Review of the Red Cross, 88(862), 245–273. <https://doi.org/10.1017/s1816383106000518>.

Parmentier, S., Valiñas, M., & Weitekamp, E. (2009). How to repair the harm after violent conflict in Bosnia? Results of a population-based survey. Netherlands Quarterly of Human

Rights, 27(1), 27–44. <https://doi.org/10.1177/016934410902700103>.

Pravda

U postkonfliktnom, tranzicionom društvenom kontekstu, ostvarivanje pravde za kršenja ljudskih prava predstavlja temeljni preduslov za održivi mir i pomirenje. Pristup pravdi je osnovno ljudsko pravo i ključni mehanizam za zaštitu i obezbjeđivanje univerzalnog poštovanja drugih individualnih ljudskih prava. Pravo obezbjeđuje zaštitu pojedinaca od povrede njihovih prava i omogućava im „ispravljanje građanskih nepravdi, pozivanje izvršne vlasti na odgovornost, kao i odbranu u krivičnom postupku“ (Agencija Evropske unije za temeljna prava i Savjet Evrope, 2016, str. 15). Ovo pravo se primjenjuje u građanskom, upravnom i krivičnom pravu.

Postoje dvije „vrste“ ostvarivanja pravde koje se često pominju u oblasti tranzicione pravde: retributivna i restorativna pravda. Retributivna pravda se zasniva na (ponovnoj) uspostavi pravde i vladavine prava putem kažnjavanja počinitelja zločina. Ideja iza toga je da počinioci treba da budu kažnjeni srazmjerno težini počinjenog djela i njegovim posljedicama. Nasuprot tome, restorativna pravda usmjerena je na ispravljanje „nepravde izazvane zločinima i prekršajima“. Cilj restorativne pravde je popravljavanje nanesene štete, zadovoljavanje potreba uključenih strana, a u središte procesa stavlja žrtvu (Weitekamp et al., 2006, str. 9).

Utvrđivanje odgovornosti počinitelja za kršenja ljudskih prava putem sudskih postupaka predstavlja jedan od najčešćih mehanizama retributivne pravde. Cilj takvih postupaka je ostvarivanje pravde za žrtve, suzbijanje nekažnjivosti, (ponovna) uspostava vladavine prava i jačanje legitimiteta institucija. To podrazumijeva krivično gonjenje i kažnjavanje odgovornih za pojedinačna ili sistemska kršenja ljudskih prava, kao i utvrđivanje individualne odgovornosti za zločine.

Ovi procesi imaju i funkciju priznanja štete i gubitaka koje su pretrpjele žrtve, utvrđivanja njihovog prava na naknadu štete (reparaciju), kao i podsticanja poštovanja ljudskih prava u novouspostavljenom demokratskom društvu. Krivični postupci se mogu voditi na međunarodnom nivou – pred sudovima poput Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) – kao i pred nacionalnim sudovima.

Osim međunarodnih i državnih sudova, međunarodna zajednica je ranije zagovarala i uspostavljanje hibridnih sudova – poput Specijalizovanih vijeća i Specijalizovanog tužilaštva Kosova – u kojima rade i međunarodno i domaće osoblje, a koji primjenjuju međunarodno i nacionalno materijalno i procesno pravo.

Još jedan mehanizam tranzicione pravde jeste proces lustracije (ili provjere). Kroz ovaj proces utvrđuje se politička odgovornost nosilaca javnih funkcija i državnih službenika uključenih u institucionalne

zloupotrebe povezane sa sukobima ili kršenjima ljudskih prava, čime se doprinosi reformi državnih institucija.

Ovaj proces može povećati legitimitet novog demokratskog poretka i njegovih institucija, poslati jasnu poruku protiv političke nekažnjivosti i vratiti povjerenje građana/ki u javne institucije. Komisije za utvrđivanje istine najčešće su korišćeni mehanizam u okviru restorativne pravde. To su vansudska tijela čiji je zadatak da utvrde činjenice o kršenjima ljudskih prava, kao i njihove uzroke i posljedice po društvo. One djeluju kao „javni forum za žrtve i počinioc“, s ciljem podsticanja dijaloga o događajima, (međuljudskog) iscjeljenja i obnove društvenih odnosa (Weitekamp et al., 2006, str. 12).

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Djelovi ovog teksta preuzeti su i prilagođeni iz istraživanja koje je sprovedla jedna od autorki ove publikacije (Margareta Blažević): Blažević, M. (2022). "Hands off our holy war": The Public's Support for the Official War Narrative and its Relationship to Transitional Justice Processes in Croatia. Diplomski rad napisan na Free University in Amsterdam, Netherlands.

European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe. (2016). Handbook on European law relating to access to justice. <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice>

United Nations Development Programme Bureau for Crisis Prevention and Recovery (UNDP). (2005). Vetting public employees in post-conflict settings. Operational guidelines. United Nations Development Programme (UNDP). <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-UNDP-Global-Vetting-Operational-Guidelines-2006-English.pdf>

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Rule-of-law tools for post-conflict states. Maximizing the legacy of hybrid courts. OHCHR. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HybridCourts.pdf>.

Weitekamp, E. G. M., Vanspauwen, K., Parmentier, S., Valiñas, M., & Gerits, R. (2006). How to deal with mass victimization and gross human rights violations. A restorative justice approach. NATO Security Through Science Series-E: Human and Societal Dynamics, 13, 217-241.

Wenzel, Michael, Okimoto, T. G., Feather, N. T., & Platow, M. J. (2008). Retributive and restorative justice. Law and Human Behavior, 32(5), 375-389.

Kršenja ljudskih prava i ratni zločini

Ljudska prava koja moraju biti omogućena i zagarantovana svim pojedincima utvrđena su u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, donijetoj kao odgovor na masovne zločine i kršenja ljudskih prava počinjenih tokom Drugog svjetskog rata. Taj dokument predstavlja zajednički standard kojem bi svi narodi i države trebalo da teže, a navodi prava svakog pojedinca, između ostalog, na slobodu, život, bezbjednost, pravdu, slobodu kretanja i slobodu izražavanja. Kada se ova prava zanemaruju ili ne štite, dolazi do njihovog kršenja.

U kontekstu represivnih režima ili oružanih sukoba, u kršenja ljudskih prava najčešće su uključeni državni organi, poput policije, vojske i drugih državnih institucija, ali i paradržavni akteri, kao što su paravojne grupe ili terorističke organizacije. Kršenja ljudskih prava mogu imati fizički nasilni karakter (npr. policijska brutalnost, nasilje nad civilima od strane oružanih snaga), ali mogu biti i nenasilna (npr. uskraćivanje prava na pravično suđenje). Kršenja ljudskih prava mogu biti izvršena direktno, kada su učinjena sa namjerom, ili indirektno, kada nijesu (uspješno) spriječena.

Najozbiljnijim oblicima kršenja ljudskih prava smatraju se povrede građanskih i političkih prava. Građanska prava obuhvataju pravo na život, bezbjednost i jednakost pred zakonom, dok politička prava, na primjer, uključuju pravo na pravično suđenje, pravo glasa i pravo na mirno okupljanje i udruživanje. Povrede građanskih i političkih prava mogu se, između ostalog, ogledati u mučenju ili ubistvu pojedinaca i grupa, kao i u proizvoljnom pritvaranju ili progonu. Osim u državama sa

Najozbiljnijim oblicima kršenja ljudskih prava smatraju se povrede građanskih i političkih prava.

represivnim političkim režimima, takva kršenja često se dešavaju tokom oružanih sukoba – kada se kvalifikuju kao ratni zločini.

Spisak povreda ljudskih prava koje se u kontekstu oružanog sukoba kvalifikuju kao ratni zločini nalazi se u međunarodnom humanitarnom pravu i međunarodnim krivičnopravnim konvencijama, kao i u međunarodnom običajnom pravu. Najznačajnije u tom smislu su Ženevske konvencije, koje su ratifikovale sve države članice Ujedinjenih nacija. Ratni zločini prema Ženevskim konvencijama obuhvataju teške povrede („grave breaches“) kao što su namjerno ubijanje, mučenje ili nečovječno postupanje, uništavanje i prisvajanje imovine, kao i kršenje zakona i običaja ratovanja, uključujući, na primjer, namjerno usmjeravanje napada protiv civilnog stanovništva i civilnih objekata.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Human Rights Careers (2022). What are human rights violations? <https://www.humanrights-careers.com/issues/what-are-human-rights-violations/>

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima [https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/](https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cnr.pdf)

Documents/UDHR_Translations/cnr.pdf United Nations. (n.d.). United Nations Office on Genocide Prevention and the responsibility to protect. United Nations. <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml>

Sažetak Ženevskih konvencija od 12. kolovoza 1949. i njihovih dopunskih protokola. <https://www.hck.hr/UserDocImages/publikacije/sazetak.pdf>

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), poznat i kao Haški sud, bio je međunarodni sud Ujedinjenih nacija koji se bavio zločinima počinjenim tokom sukoba na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Mandat MKSJ-a istekao je 2017. godine, nakon čega je preostale žalbene postupke preuzeo Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (IRMCT). MKSJ je podigao optužnice protiv 161 osobe, što je rezultiralo sa 93 osuđujuće i 18 oslobađajućih presuda, dok je 13 predmeta ustupljeno nacionalnim sudovima. Protiv 37 optuženih postupci su obustavljeni ili su preminuli. Svi optuženi MKSJ-a su predati Sudu, i nijedna osoba više nije u bjekstvu. MKSJ je raspolagao profesionalnim istražiteljima koji su na terenu, u državama bivše Jugoslavije, prikupljali dokaze i tražili svjedoke. Međutim, ovaj sud nije imao sopstvenu policiju, već se u hapšenjima osumnjičenih oslanjao na saradnju međunarodnih i domaćih institucija, kao i policijskih i mirovnih snaga.

Tokom svog mandata, MKSJ je uspostavio značajne presedane u međunarodnom humanitarnom pravu i odigrao ključnu ulogu u razvoju sudske prakse u oblasti ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida.

Na primjer, Tribunal je proširio definicije i kaznene mjere za počinioce seksualnog nasilja, utvrdio da (seksualno) ropstvo i progon predstavljaju zločine protiv čovječnosti, kao i precizirao pravila postupka u vezi sa zaštitom svjedoka i priznanjem krivice. MKSJ je trajno izmijenio pravnu infrastrukturu međunarodne pravde u oblasti kršenja ljudskih prava tokom oružanih sukoba.

Jednako važno, MKSJ je žrtvama omogućio da svjedoče o zločinima i podijele svoja iskustva pred međunarodnim sudom. Obezbijedio je da oni koji su nosili najveću odgovornost za zločine budu krivično gonjeni i kažnjeni. Osnovan 1993. godine, dok su sukobi još trajali, MKSJ je imao i preventivnu ulogu – da djeluje odvraćajuće na one koji bi mogli počinuti zločine.

Nakon prestanka rada MKSJ-a, njegov mandat je preuzeo **Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (IRMCT)**, koji je, osim preostalih predmeta MKSJ-a, preuzeo i nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSR).

U prvim godinama djelovanja, Mehanizam je radio paralelno sa MKSJ-em i MKSR-om, a nakon zatvaranja ovih sudova nastavio je sa radom kao samostalna institucija. Kroz brojne funkcije koje i dalje obavlja, Mehanizam nastoji da očuva nasljeđe ova dva međunarodna suda, informiše i edukuje zajednice pogođene zločinima, te da pruža podršku nacionalnim institucijama u procesuiranju ratnih zločina.

Korištena literatura i preporuka za daljnje istraživanje:

Clark, J. (2014). International trials and reconciliation: Assessing the impact of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Routledge.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). Achievements. <https://www.icty.org/en/about/tribunal/achievements>

Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (2024). O mehanizmu.

<https://www.irmct.org/bcs/o-mehanizmu>

Stahn, C., Agius, C., Brammertz, S., and Rohan, C. (Eds.). (2020). Legacies of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: A multidisciplinary approach. Oxford University Press.

Komisije za utvrđivanje istine

Komisije za utvrđivanje istine su vansudska, nezavisna istražna tijela koja se najčešće osnivaju radi utvrđivanja činjenica i konteksta u vezi sa ozbiljnim kršenjima ljudskih prava i zločinima. Članovi komisija zaduženih za utvrđivanje istine i podsticanje pomirenja u društvu imaju ovlašćenja da sprovode istrage, pružaju podršku žrtvama i predlažu političke preporuke za sprječavanje ponavljanja zločina. Kroz svoje istrage, komisije imaju za cilj da otkriju detalje o kršenjima ljudskih prava, da ih zvanično priznaju i utvrde razloge njihovog nastanka, kao i odgovorne za njih. Komisije za istinu se takođe bave istragama o prisilnim nestancima, slučajevima mučenja i nezakonitih nasilnih ispitivanja, vansudskim pogubljenjima i drugim zločinima, kako bi porodicama žrtava pružile informacije o njihovoj sudbini. Komisije mogu pomoći i u krivičnim postupcima i preporučivati institucionalne reforme, ali se većinom usmjeravaju na potrebe žrtava i proces pomirenja. Nakon istraga, žrtve i počinioци se obično saslušavaju pred predstavnicima zajednice, podstiče se dijalog, a od počinilaca se traži da upute izvinjenje i priznaju odgovornost za počinjene zločine.

Najpoznatiji primjeri djelovanja ovih komisija su Gačaća procesi u Ruandi i Komisija za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici. U Ruandi je radilo oko 12.000 lokalnih komisija koje su razmatrale gotovo dva miliona slučajeva povezanih sa genocidom iz 1994. godine.

Kroz svoje istrage, komisije imaju za cilj da otkriju detalje o kršenjima ljudskih prava, da ih zvanično priznaju i utvrde razloge njihovog nastanka, kao i odgovorne za njih

Isključivo putem krivičnih postupaka često je teško razotkriti puni obim zločina počinjenih tokom perioda nasilja, represije i rata. Sudovi i tribunali, zbog finansijskih i organizacionih ograničenja, mogu obraditi samo ograničen broj slučajeva. Utvrđivanje pune istine i razmjera krivičnih djela neophodno je za ostvarenje pravde za sve žrtve. Komisije za utvrđivanje istine ne zamjenjuju potrebu za krivičnim gonjenjem, ali predstavljaju dopunski mehanizam tranzicione pravde koji pomaže ostvarenje ciljeva sudskih procesa i doprinosi iscjeljenju, obnovi mira, saradnji i povjerenju u društvu.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Androff, D. K. (2010). Truth and reconciliation commissions (TRCs): An international human rights intervention and its connection to Social Work. *British Journal of Social Work*, 40(6),

1960–1977. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp139>.

Parmentier, S. (2001). The South African truth and reconciliation commission. Towards restorative justice in the field of human rights. In Fattah, E. & Parmentier, S. (Eds.). *Victim policies and criminal justice on the road to restorative Justice. Essays in honour of Tony Peters*. Leuven University Press.

Rowen J. (2017). *Searching for truth in the transitional justice movement*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316258279>.

Reparacije

Reparacije, odnosno obeštećenje žrtava, smatraju se ključnim za ostvarenje pravde u postkonfliktnom, tranzicionom periodu, kao i za žrtve kršenja ljudskih prava. Reparacije mogu biti u materijalnom obliku, poput vraćanja nezakonito oduzete imovine, obezbjeđivanja i finansiranja socijalne i zdravstvene zaštite, kao i prava na psihološku i fizičku rehabilitaciju. Takođe, reparacije se mogu realizovati i kroz simbolične mjere čiji je cilj garantovanje neponavljanja zločina i priznanje patnje žrtava – na primjer kroz javna izvinjenja političkih i državnih zvaničnika. Svaki oblik obeštećenja ima posebnu vrijednost za žrtve, dok kombinacija materijalnih i simboličnih mjera ima najveći potencijal da podstakne osjećaj pravde i doprinese društvenom iscjeljenju. Reparacijama se pokazuje da su žrtve saslušane, da su njihova iskustva i potrebe uvaženi, te da su njihovi gubici i patnje priznati. Sve žrtve, odnosno članovi njihovih porodica, trebalo bi da imaju zakonsko i moralno pravo na naknadu štete nastale usljed kršenja njihovih ljudskih prava i prava njihovih najbližih.

Primjeri političkih izvinjenja

Baza političkih izvinjenja: https://www.politicalapologies.com/?page_id=74.

Germany apologises for colonial-era genocide in Namibia. Reuters. Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/africa/germany-officially-calls-colonial-era-killings-namibia-genocide-2021-05-28/>

Sterling, T. (2023, July 1). King apologises for The Netherlands' historic role in slavery. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/king-apologises-netherlands-historic-role-slavery-2023-07-01/>

Naknade štete trebalo bi da budu srazmjerne težini povreda i razmjerama pretrpljene štete. Međutim, važno je naglasiti da, u slučaju teških kršenja ljudskih prava (poput zločina protiv čovječnosti i genocida), reparacije nijesu nadoknada za pretrpljenu patnju, već simboličan čin priznanja odgovornosti i iskrenog kajanja. Iako predstavljaju ključni element tranzicione pravde, naknade

postaju znatno djelotvornije kada su praćene procesima poput komemoracija i mehanizmima za utvrđivanje istine i odgovornosti za zločine.

Politička izvinjenja predstavljaju snažan reparacijski instrument koji može podstaći kritičko preispitivanje nacionalne prošlosti i njene uloge u demokratskom razvoju društva. Ona javno izražavaju žaljenje i kajanje, te služe kao čin priznanja patnje žrtava i odgovornosti države za njeno izazivanje ili nedjelotvorno sprječavanje. Takva izvinjenja doprinose procesima društvenog iscjeljenja i vraćanju dostojanstva koje je žrtvama oduzeto kršenjem njihovih ljudskih prava. Javna izvinjenja predstavljaju simboličan čin u kojem politički predstavnici, ili grupe počinitelaca (na primjer, vojska), koji su doprinijeli kršenjima ljudskih prava ili ih nijesu spriječili, svjesno umanjuju sopstveni autoritet kako bi podstakli pomirenje i društveno iscjeljenje.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Danieli, Y. (2020). Massive trauma and the healing role of reparative justice: An update. In Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity (38-85). Brill https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.1163/9789004377196_004.

Ferstman, C., & Goetz, M. (2020). In Reparations for victims of genocide, war crimes and crimes against Humanity. Brill.

UN OHCHR. (2008). Rule-of-law tools for post-conflict states: Reparations programmes. Global Reparations Programmes. <https://www.ictj.org/sites/default/files/UNHCHR-Global-Reparations-Programmes-2008-English.pdf>

Garancija neponavljanja

Garancije neponavljanja predstavljaju uvjerenje države da se raniji slučajevi kršenja ljudskih prava, naročito tokom oružanih sukoba, više nikada neće ponoviti. Ove garancije se mogu smatrati dugoročnom mjerom tranzicione pravde, jer kroz njih države preuzimaju odgovornost za kontinuirano i aktivno djelovanje na razvoju i sprovođenju preventivnih politika.

Takve garancije mogu se ostvarivati kroz konkretne mjere, uključujući zakonske izmjene kojima se obezbjeđuje da se nasilje i sukobi ne mogu ponoviti. Garancije podrazumijevaju i društvene intervencije usmjerene ka jačanju uloge civilnog društva, prestanku napada i uznemiravanja aktera civilnog društva, kao i osnaživanju žena, djevojaka i drugih grupa koje su ranije bile isključene iz pravne zaštite.

Garancije neponavljanja realizuju se kroz niz preventivnih mjera, kao što su reforma institucija, unapređenje mehanizama za mirno rješavanje sukoba, raspuštanje neformalnih naoružanih grupa, kao i sprovođenje procesa lustracije u sektorima bezbjednosti i pravosuđa. Takođe je važno da države istražuju osnovne uzroke nasilja i da sarađuju sa civilnim društvom u oblikovanju politika i inicijativa usmjerenih ka prevenciji konflikata.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Davidovic, M. (2021). The law of 'Never Again': Transitional justice and the transformation of the norm of non-recurrence. *The International Journal of Transitional Justice*, 15(2), 386–406. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijab011>.

Mayer-Rieckh, A. (2017). Guarantees of non-recurrence: An approximation. *Human Rights Quarterly*, 39(2), 416–448. <https://doi.org/10.1353/hrq.2017.0024>.

Roht-Arriaza, N. (2016). Measures of non-repetition in transitional justice. From Transitional to Transformative Justice, 105–130. <https://doi.org/10.1017/9781316676028.005>.

UN OHCHR. (2021). Guarantees of non-recurrence. Guarantees of non-recurrence: OHCHR and transitional justice. <https://www.ohchr.org/en/transitional-justice/guarantees-non-re-currence>

Inicijativa za REKOM

REKOM je regionalna inicijativa čiji je cilj utvrđivanje činjenica o svim žrtvama ratnih zločina i drugih teških kršenja ljudskih prava počinjenih na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) u periodu od 1. januara 1991. do 31. decembra 2001. godine. REKOM ima za cilj da utvrdi činjenice o prošlosti koje bi bile prihvatljive svim narodima i državama pogođenim sukobima. Ova regionalna mreža istraživača i nevladinih organizacija bila je izuzetno aktivna i uspješna u procesima traganja za istinom, utvrđivanja činjenica i izgradnje pomirenja u regionu. Inicijativa ima predstavnike u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji, Sloveniji i na Kosovu, i predstavlja najveću mrežu nevladinih organizacija u zemljama bivše Jugoslavije, sa više od 2.200 članica i članova. Više od pola miliona građanki i građana iz svih zemalja bivše Jugoslavije potpisima je podržalo osnivanje REKOM-a.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Balkan Investigative Reporting Network. (2019). After the ICTY: Accountability, truth and justice in former Yugoslavia. <https://birn.eu.com/outputs/after-the-icty-accountability-truth-and-justice-in-former-yugoslavia/>.

RECOM. (2022). What is RECOM? About RECOM. <https://www.recom.link/>

Narativi u kontekstu tranzicione pravde

Narativi u kontekstu tranzicione pravde predstavljaju priče o događajima i tumačenja tih događaja, kao i podataka koji se na njih odnose. Takve priče mogu oblikovati pojedinci ili grupe kroz svakodnevne razgovore, ali i političari kroz javne govore. Narativi se mogu pronaći i u udžbenicima, (društvenim) medijima, filmovima, dokumentarcima, kao i u izvještajima politikologa i historičara. Narativi su „prozori u umove i društvo“ (Hammack i Pilecki, 2012, str. 76) i ne poznaju ograničenja ni u svom razvoju, ni u svom uticaju. Na osnovu narativa gradi se kolektivno pamćenje određenih društvenih grupa, koje utiče na način na koji njihovi članovi tumače prošlost i sadašnjost. Štaviše, narativi mogu imati snažan uticaj na formiranje društvenog identiteta pojedinaca – ljudi prihvataju priče i sjećanja koja objašnjavaju njihovu pripadnost određenim društvenim grupama (npr. etničkim), bilo na osnovu uvjerenja, kolektivnih vrijednosti ili prihvaćenih normi. Drugim riječima, pojedinci prihvataju normativni okvir i karakteristike grupe oblikovane kroz dominantne narative.

U političkoj psihologiji razlikuju se dvije osnovne vrste narativa:

Top-down narativi – koje nameće politička elita

Bottom-up narativi – koji se razvijaju unutar društvenih grupa i među pojedincima

Narativi mogu biti individualni ili zvanični.

Na osnovu narativa gradi se kolektivno pamćenje određenih društvenih grupa, koje utiče na način na koji njihovi članovi tumače prošlost i sadašnjost.

Individualni (lični) narativi odnose se na lična tumačenja prošlih događaja (npr. rata) i razlikuju se od osobe do osobe. Nastaju na osnovu direktnog iskustva, ali i pod uticajem drugih izvora – zvaničnih narativa, porodičnih sjećanja, društvenih odnosa i pripadnosti određenoj grupi. Zvanični narativi su oni koje proizvodi i promovise politička elita i koji se često predstavljaju kao jedina dozvoljena istina o prošlim događajima. Ovakvi narativi se najčešće mogu pronaći u državnim školskim programima, političkim deklaracijama i zakonima.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Djelovi ovog teksta preuzeti su i prilagođeni iz istraživanja koje je sproveda jedna od autorki ove publikacije (Margareta Blažević): Blažević, M. (2022). "Hands off our holy war": The Public's Support for the Official War Narrative and its Relationship to Transitional Justice Processes in Croatia. Diplomski rad napisan na Free University in Amsterdam, Netherlands.

Ashplant, T., Dawson, G. & Roper, M. (Eds.). (2000). The politics of war memory and commemoration. Routledge. <https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.4324/9780203770115>.

Hammack, P. L., & Pilecki, A. (2012). Narrative as a root metaphor for political psychology. *Political Psychology*, 33(1), 75–103. <https://doi-org.vu-nl.idm.oclc.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00859.x>.

Shenhav, S. R. (2006). Political narratives and political reality. *International Political Science Review*, 27(3), 245–262. <https://doi.org/10.1177/0192512106064474>

Politike sjećanja i kolektivno sjećanje

Politika sjećanja je teorijska oblast posvećena proučavanju i razumijevanju načina na koji pamćenje djeluje u međusobnoj sprezi sa političkim ponašanjem – odnosno načina na koji se sjećanje koristi za oblikovanje političkih stavova, a time i političkog djelovanja i ponašanja. Subjektivnim pamćenjem se može manipulirati, ono se može prilagođavati pa čak i u potpunosti mijenjati, pri čemu može služiti kao ključni faktor u stvaranju političke legitimnosti i moći.

Ova oblast istražuje strategije i alate kojima se politički akteri koriste kako bi usmjeravali pojedince da se sjećaju i memorijalizuju događaje na određen način. Politika sjećanja proučava i psihološke i društveno-političke posljedice takvih strategija i manipulacija. Unutar ove oblasti, najvažniji pojam koji se koristi i istražuje jeste kolektivno pamćenje.

Kolektivno pamćenje predstavlja skup zajedničkih sjećanja članova određene grupe. Te grupe mogu biti male (na primjer, porodica ili radno okruženje) ili velike (na primjer, politička partija ili etnička zajednica). Kolektivna sjećanja nastaju kroz komunikaciju i interakciju unutar grupe i utemeljena su na zajedničkom identitetu. Kolektivno pamćenje ima važnu ulogu u oblikovanju i preoblikovanju individualnih i kolektivnih identiteta.

Kolektivno pamćenje može imati integrativnu ulogu jer povezuje članove iste zajednice, ali se može koristiti i za isključivanje onih koji se ne identifikuju sa dominantnim narativom. Takođe, kolektivna sjećanja mogu se prenositi s generacije na generaciju – što se naziva transgeneracijskim prenosom kolektivnog pamćenja. Za političke aktere, kolektivno pamćenje predstavlja moćan alat u izgradnji masovne političke podrške, jer oni strateški biraju „svijetlu ili tamnu stranu istaknutih istorijskih događaja kako bi oblikovali kolektivno pamćenje u skladu sa političkim statusom quo” (Belmonte i Rochlitz, 2019, str. 230).

Kolektivno pamćenje ima posebno mjesto u oblasti tranzicione pravde. Tranziciona pravda analizira kolektivna sjećanja pojedinih grupa u postkonfliktnim društvima kako bi razumjela način na koji se prošli sukobi, njihovi uzroci i kršenja ljudskih prava pamte i tumače. Ove spoznaje su ključne za kritičku procjenu sprovedenih mehanizama tranzicione pravde i neophodne prilikom njihovog daljeg razvoja, jer kolektivno pamćenje može značajno uticati na konačne ishode tih procesa.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Belmonte, A. & Rochlitz, M. (2019). The political economy of collective memories: Evidence from Russian politics. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 168, 229-250. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2019.10.009>

Connerton, P. (1989). *How societies remember*, Cambridge University Press. Halbwachs, M., & Coser, L. A. (2022). *On collective memory*. The University of Chicago Press.

Verovšek, P. J. (2020). Collective memory as a resource for political change. *Memory and the Future of Europe*. <https://doi.org/10.7765/9781526143112.00007>

Zubrzycki, G., & Woźny, A. (2020). The Comparative Politics of Collective Memory. *Annual Review of Sociology*, 46(1), 175–194. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919-054808>

Othering ili izopštavanje predstavlja proces u kojem politički akteri stvaraju, promovišu i podstiču javnost da prihvati narative koji marginalizuju i isključuju određenu grupu ljudi iz zajednice, odnosno iz većinskog društva. Takvi narativi imaju za cilj da određenu grupu predstave kao „druge” – kao one koji ne pripadaju zajednici, koji ne mogu i ne treba da budu njen dio, i koje je, stoga, dopušteno isključiti i marginalizovati.

Othering ili izopštavanje

Othering je mehanizam koji političke elite često koriste kako bi pripremile i oružane snage (npr. vojsku i policiju) i širu javnost na kršenja ljudskih prava ili na njihovo tolerisanje, ignorisanje i opravdavanje. Ovaj proces dovodi do dubokih društvenih podjela i isključivanja „drugih“ iz zajednice, a može rezultirati i dehumanizacijom pripadnika isključenih grupa, što često vodi ka nasilju i ozbiljnim kršenjima ljudskih prava. Ovaj mehanizam se koristi i u postkonfliktnim, tranzicionim okolnostima – na primjer, kroz diskriminaciju žrtava „druge“ nacionalnosti u ostvarivanju prava na obeštećenje za pretrpljenu patnju i/ili materijalnu štetu. Takva praksa predstavlja značajnu prepreku sprovođenju tranzicione pravde.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Berenskoetter, F. (2014). Parameters of a national biography. *European Journal of International Relations*, 20(1), 262–288. <https://doi.org/10.1177/1354066112445290>

Kagedan. (2020). *The politics of othering in the United States and Canada*. Springer International Publishing.

Murphy, C. C., & Green, P. (2011). *Law and outsiders norms, processes and “othering” in the 21st century*. Bloomsbury Publishing Plc.

Memorijalizacija

U državama sa istorijom kršenja ljudskih prava, kontinuirano njegovanje sjećanja na prošlost ključno je za ostvarivanje prava na istinu, pravdu, obeštećenje i garancije neponavljanja. Oni koji zaboravljaju prošlost osuđeni su da je ponavljaju, a memorijalizacija podstiče suočavanje s prošlim sukobima i kršenjima ljudskih prava kroz njihovo prepoznavanje, priznavanje i javno pamćenje, čime se doprinosi sprječavanju njihovog ponavljanja.

Memorijalizacija predstavlja osnovni mehanizam suočavanja s prošlošću jer pruža prostor za sjećanje, tugovanje i učenje – i onima koji su direktno pogođeni nasiljem i budućim generacijama. Oblici memorijalnih inicijativa „mogu uključivati, ali nijesu ograničeni na, muzeje, komemorativne ceremonije, izvinjenja, preimenovanja javnih prostora, ponovne sahrane i projekte sjećanja“, kao i druge mnemoničke mehanizme prilagođene potrebama zajednice (Naidu, 2016, str. 11).

Inkluzivna memorijalizacija – koja podrazumijeva priznavanje i sjećanje na sve žrtve – predstavlja važan temelj razvoja demokratske kulture i neodvojiv je dio napora usmjerenih ka ostvarivanju pravde, društvenom iscjeljenju, pomirenju, reparacijama i suočavanju s prošlošću.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Naidu, E. (2016). From memory to action: A toolkit for memorialisation in post-conflict societies. From memory to action. ICTJ. <https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2016/08/Memorialization-Toolkit-English.pdf>.

OHCHR. (2020). Expert: Memory is a key pillar for healing, democracy and peace. OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/stories/2020/10/expert-memory-key-pillar-healing-democracy-and-peace>.

Istorijski revizionizam

Istorijski revizionizam predstavlja pokušaj izmjene, osporavanja, reinterpetacije ili preispitivanja naučno utvrđenih istorijskih činjenica o određenim istorijskim događajima. Postoje dvije vrste istorijskog revizionizma – legitimni i nelegitimni (ili negativni). Legitimni istorijski revizionizam zasniva se na izmjeni postojećih istorijskih narativa kada se pojave novi, vjerodostojni dokazi koji opravdavaju promjenu prethodno prihvaćenih tumačenja. U tim slučajevima, do izmjene dolazi kao rezultat naučnih istraživanja i rada historičara, zasnovanog na novim izvorima i činjenicama.

Nelegitimni ili negativni istorijski revizionizam odnosi se na svjesno i namjerno mijenjanje, osporavanje, reinterpetaciju i falsifikovanje naučno potvrđenih istorijskih činjenica u cilju ostvarivanja ideoloških i političkih interesa. U tom slučaju, riječ je o manipulaciji istorijskim činjenicama zasnovanim na dokazima, bez ikakvog naučnog utemeljenja.

U regionalnom kontekstu bivše Jugoslavije, istorijski revizionizam se često koristi kao političko sredstvo kroz negiranje ili relativizovanje sudski utvrđenih činjenica o ratnim zločinima, ulozi određenih vojnih formacija ili događajima iz ratova u cjelini. Na taj način državni aparati, političke elite ili političke partije nastoje da (re)konstruišu istorijski narativ kako bi se oblikovalo kolektivno pamćenje i usmjerila javnost ka određenoj ideologiji ili viziji budućnosti.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Cipek, T. (2019). Historijski revizionizam u Bosni i Hercegovini. Socijaldemokratska politika sjećanja između dva totalitarizma. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15658.pdf>

Arribas, C. M., Arcos, R., G rtrudix, M., Mikulski, K., Hern ndez-Escayola, P., Teodor, M., Nov cescu, E., Surdu, I., Stoian, V., & Garc a-Jim nez, A. (2023). Information manipulation and historical revisionism: Russian disinformation and foreign interference through manipulated history-based narratives. *Open research Europe*, 3, 121. <https://doi.org/10.12688/openreseurope.16087.1>

Cattini, G.C. (2011). "Historical Revisionism: The Reinterpretation of History in Contemporary Political Debate." *Transfer Journal of Contemporary Culture*, 6, 30.

Multiperspektivnost

Kao što i sam naziv ukazuje, primjena multiperspektivnog pristupa podrazumijeva uvažavanje drugih perspektiva, pored sopstvene. Polazi se od pretpostavke da je svaka pozicija – uključujući i našu – oblikovana određenim vrijednostima, kulturnim obrascima, društvenim kontekstom i ličnim iskustvima, te da je samim tim i podložna pristrasnosti. Ovaj pojam se u kontekst obrazovanja uvodi tokom devedesetih godina XX vijeka, kao rezultat traganja za adekvatnim načinima da se u nastavi istorije zajednički predstave iskustva i narativi strana koje su bile u sukobu. Rezultat takvog pristupa je složeniji i potpuniji prikaz prošlosti zasnovan na isprepletenim narativima, koji ukazuje na postojanje različitih i često suprotstavljenih tumačenja istih događaja, kao i na ograničenja koja „monokulturna“ ili „monoetnička istorija“ često sa sobom nose. Na evropskom nivou postignut je konsenzus da multiperspektivnost treba da bude osnovni metodološki pristup u udžbenicima istorije, odnosno da oni treba da sadrže izvore koji prikazuju različita viđenja i interpretacije istih događaja u različitim državama, umjesto prezentovanja jedne „konsenzualne istine“ koja se mora prihvatiti bez preispitivanja.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Stradling, R. (2005). Multiperspektivnost u nastavi povijesti. Zagreb, Srednja Europa. Koren, S. (2014). "Čemu nas uči povijest? Nastava povijesti, ideje o učenju/poučavanju i ishodi učenja - priručnik za nastavnike." Zagreb, Profil Klett.

Koren, S. (2011). "Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije." Historijski zbornik, 60.

Stradling, R. (2005). Multiperspektivnost u nastavi povijesti. Zagreb, Srednja Europa.

Šimek, S. (2023). "Stvaranje mitologema o Domovinskom ratu u razdoblju 2000.-2020." Diplomski rad napisan je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Transgeneracijski prenos traume

Transgeneracijski prenos traume u kontekstu tranzicione pravde označava proces prenosa traumatskih iskustava političkog nasilja ili rata sa generacije koja ih je neposredno doživjela na naredne generacije, koje takvo iskustvo nijesu imale. Kada dođe do transgeneracijskog prenosa traume, potomci mogu ispoljavati simptome traume kroz emocionalne, psihološke i fizičke reakcije povezane sa iskustvima njihovih roditelja, baka ili djedova, pa čak i proživljavati određene aspekte trauma svojih predaka na psihološkom nivou.

Ovaj proces najčešće je nesvjestan i odvija se putem različitih mehanizama: bioloških (genetskih), psiholoških (na primjer, kroz posljedice stresa i mentalnih poremećaja kod predaka), porodičnih (na primjer, kroz gubitak roditelja ili drugih članova porodice usljed rata ili političkog nasilja) i društvenih faktora (na primjer, zbog političkih tenzija, siromaštva ili nestabilnih društvenih odnosa u postkonfliktnom okruženju).

Transgeneracijska trauma predstavlja ozbiljnu i dugotrajnu posljedicu događaja poput ratova, genocida, ropstva, seksualnog nasilja, kolonijalizma ili političke represije. Ona predstavlja značajan rizik po javno zdravlje i ozbiljno otežava procese društvenog iscjeljenja, pomirenja i daljeg razvoja zajednice.

Transgeneracijska trauma predstavlja ozbiljnu i dugotrajnu posljedicu događaja poput ratova, genocida, ropstva, seksualnog nasilja, kolonijalizma ili političke represije

Važno je naglasiti da se trauma ne prenosi nužno u svakom slučaju. Na obim i vjerovatnoću prenosa utiče tzv. rezilijentnost osobe koja je direktno doživjela traumu i osobe koja je „nasljeđuje“, odnosno njihova sposobnost da se nose sa stresom i uspostave mehanizme zaštite i oporavka.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Buljubašić, M., & Holá, B. . (2023). Transgeneracijske kolektivne traume i radikalizacija u Bosni i Hercegovini: prema uspostavi okvira za analizu. *Kriminalističke Teme*, 23(1-2), 71-91. <https://doi.org/10.51235/kt.2023.23.1-2.71>

Daniele Y. (ed). (1998). *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma*. Boston, MA: Springer US.

de Mendelssohn F. (2008). Transgenerational transmission of trauma: guilt, shame, and the “heroic dilemma”. *International Journal of Group Psychotherapy*, 58 (3):389-401.

Politika istorije

Politika istorije je disciplina u političkim naukama koja se bavi proučavanjem načina na koji se savremene države odnose prema sopstvenoj nacionalnoj prošlosti, naročito njenim problematičnim i tamnim aspektima, poput totalitarnih režima ili slučajeva kršenja ljudskih prava.

Ova oblast se bavi analizom načina na koji se narativi i interpretacije istorijskih događaja koriste u političke svrhe - na primjer, radi opravdavanja određenih političkih stavova, ideoloških pozicija, političkih odluka ili političke konkurencije. Politika istorije se, međutim, ne bavi time da li su ti narativi istiniti, već na koji način se oni instrumentalizuju u političke svrhe i kako, kroz simboličke forme, utiču na oblikovanje političke volje i uvjerenja građana.

U tom smislu, politika istorije proučava kako se države suočavaju sa svojom (nasilnom) prošlošću – bilo kroz kolektivno potiskivanje, ignorisanje i poricanje (negativni modeli suočavanja), ili kroz kritičko preispitivanje, pomirenje i aktivno suočavanje sa nasljeđem prošlosti (na primjer, procesuiranjem počinitelaca i obeštećenjem žrtava).

Ova oblast se bavi analizom načina na koji se narativi i interpretacije istorijskih događaja koriste u političke svrhe - na primjer, radi opravdavanja određenih političkih stavova, ideoloških pozicija, političkih odluka ili političke konkurencije

Politika istorije ima više dimenzija, odnosno oblasti istraživanja: političko-obrazovnu, političko-instrumentalnu i političko-administrativnu. Političko-obrazovna dimenzija bavi se pitanjem koji će istorijski sadržaji biti uključeni u obrazovne programe i kako će se predavati mladima u državnim obrazovnim institucijama. Političko-instrumentalna dimenzija proučava upotrebu prošlosti u oblikovanju političkih simbola i u borbi za dominaciju u javnom diskursu. Političko-administrativna dimenzija obuhvata odluke o nacionalnim memorijalnim mjestima, memorijalnim centrima i državnim praznicima, kao i koncepciju istorijskih muzeja.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Kasapović, M. (2019). Povijest, povijesni revizionizam i politike povijesti. Časopis za suvremenu povijest, 51 (3), 939-960. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/230076>

Cipek, T. (2007). Politike povijesti u Republici Hrvatskoj: Od "Puška puče" do "Hristos se rodi" // Kultura sjećanja: povijesni lomovi i svladavanje prošlosti. Milosavljević, Olivera (ur.). Zagreb: Disput, 2007. str. 13-27

Nacionalizam

Nacionalizam označava ideološki i politički pokret koji promovira jedinstvo, lojalnost i privrženost naciji, njenim interesima, pravima i zajedničkoj historiji. Podstiče razvoj i afirmaciju nacionalne svijesti i kolektivnog identiteta. Nacionalizam posebno naglašava vrijednosti poput vjere, države i teritorijalnog prostora, a u savremenom kontekstu često zagovara stavljanje sopstvene nacije, njene kulture, interesa i prava iznad drugih naroda i država. Jedna od ključnih karakteristika nacionalizma jeste sklonost diskriminaciji drugih nacija ili pripadnika drugih nacionalnosti unutar iste države, što može dovesti do marginalizacije nacionalnih manjina, ali i do konflikata sa susjednim državama, uključujući i oružane sukobe.

Ideologija nacionalizma dijeli svijet isključivo kroz prizmu nacionalne pripadnosti i naglašava razlike među narodima (na primjer kulturne, jezičke ili vjerske), dok istovremeno marginalizuje sve ono što se ne uklapa u dominantni nacionalni identitet – poput nacionalnih manjina ili alternativnih društvenih grupa. Sve što se ne uklapa u norme koje nameće nacionalni identitet postaje „drugo“ i svrstava se u kategoriju „njih“, nasuprot „nama“ i „našem“.

Nacionalizam je blisko povezan sa procesom otheringa (izopštavanja), odnosno sa praksom dijeljenja ljudi unutar društva na „mi“ i „oni“.

Važno je naglasiti da se nacionalizam ne smije poistovjetiti sa patriotizmom. Dok je nacionalizam ideologija ili politički pravac, patriotizam označava ljubav prema zemlji i narodu, emotivnu povezanost s vrijednostima, kulturom i historijom, ali i djelovanje usmjereno ka unaprjeđenju zajednice. Patriotizam ne podrazumijeva diskriminaciju drugih, niti pretpostavlja davanje prednosti sopstvenoj naciji u odnosu na druge narode.

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Miscevic, N.,(2023). "Nationalism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy., Zalta, N., E. & Nodelman, U. (Eds.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/nationalism>

Kecmanovic, D. (1996). What Is Nationalism?. In: The Mass Psychology of Ethnonationalism. Path in Psychology. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0188-0_2

YIHR Hrvatska. [Glasovi mladih] Je li domoljublje samo ljubav prema domovini ili više od toga?. <https://www.yihr.hr/hr/glasovi-mladih-je-li-domoljublje-samo-ljubav-prema-domovini-ili-vise-od-toga>

Antiratni pokreti

Antiratni pokret je društveni pokret koji nastaje kao odgovor, ali i kao protest protiv odluke države da započne ili učestvuje u oružanom sukobu. Podrazumijeva kolektivno djelovanje grupe ljudi koji kroz organizovane aktivnosti, van institucionalnih političkih struktura, zagovaraju prekid učešća države u ratu ili sprječavanje izbijanja sukoba. U tom cilju organizuju se protesti i druge društvene akcije na lokalnom ili nacionalnom nivou, sa namjerom da izvrše pritisak na političku elitu kako bi obustavila ratna dejstva ili spriječila njihovo izbijanje.

Antiratni pokreti mogu imati različite motive. Neki se protive ratu jer ga smatraju nepravednim, nezakonitim ili preskupim – kako u finansijskom smislu, tako i zbog gubitaka ljudskih života. Drugi su motivisani širim principima pacifizma, odnosno uvjerenjem da je svaki oblik nasilja nemoralan i da se sukobi moraju rješavati dijalogom, kompromisom i saradnjom. Ove razlike u motivaciji često postoje i unutar samih antiratnih pokreta, među njihovim učesnicima.

Antiratni pokret podrazumijeva kolektivno djelovanje grupe ljudi koji kroz organizovane aktivnosti, van institucionalnih političkih struktura, zagovaraju prekid učešća države u ratu ili sprječavanje izbijanja sukoba

Korišćena literatura i preporuka za dalje istraživanje:

Bojan Bilić i Vesna Janković: Opiranje zlu: (Post)jugoslavenski antiratni angažman, Zagreb (2015): Jesenski i Turk, Kuća ljudskih prava i Documenta

Bojan Bilić: Borile smo se za vazduh: (Post)jugoslovenski antiratni aktivizam i njegovo nasleđe, Zagreb (2015): Jesenski i Turk, Kuća ljudskih prava i Documenta

Paul Stubbs: "Civil society or Ubleha", u: 20 Pieces of Encouragement for Awakening and Change: Peacebuilding in the Region of the Former Yugoslavia. ur. Helena Rill et al. (Belgrade/Sarajevo: Centre for Nonviolent Action, 2007), str. 215–228

YIHR Srbija.(2022) Antiratni pokreti i akcije protiv rata tokom raspada Jugoslavije <https://yih.rs/bhs/antiratni-pokreti-i-akcije-protiv-rata-tokom-raspada-jugoslavije>

